

SOTA-AIKA KONTIOLAHDELLA

Muut Kontiolahteen liittyneet joukot ja osastot

Jatkosodan aikana Kontiorannan varuskunnassa toimi myös Järjestelykeskus 1, joka varusti toipumislomilta rintamalle lähtevät miehet. Sotasairaalaksi muutetulla Kontioniemen parantolalla oli osaltaan merkittävä asema armeijan lääkintähuollon kannalta. Parantola toimi Joensuun tyttölyseolla heinäkuusta 1941 lähtien pääpaikkanaan pitäneen sotasairaala 22. sivupisteenä. Osa hoidettavina olevista sotilaista vietti pitkiäkin hoitajaksoja Kontioniemen sotasairaalassa, kuten eräs haastateltava kertoo: *”Olinhan mie siellä.. kolmatta kuukautta, laskivat Karjalaan”*¹.

Kontiolahden rautatieasema mahdollisti niin haavoittuneitten kuljetuksen rintamalta kuin toipumislomilta palaavien, Kontiorannassa varustettujen joukkojen palauttamisenkin rintamalle. Varuskunnan alueella ja sen läheisyydessä toimi myös hevosvarikko sekä lyhyen aikaa Lentolaivue 15 sekä sen jatkoja lento-osastot Malinen, Rätty ja Jauri. Varuskunnan alueelle ja ns. Hirvirannan tukikohtaan majoittui lentueiden ohella myös saksalaista huoltohenkilöstöä sekä muita lääkintähuollon ja sotilaiden järjestelytehtäviin liittyneitä osastoja jatkosodan loppupuolelle saakka.²

Kontiolahdelle sijoitetut lentueet näkyivät kirkonkylänkin arjessa. Hirvirannan tukikohdassa toimi jatkosodan aikana useaan otteeseen pieniä lentolaivueita (osastot Malinen, Rätty ja Jauri), joiden tehtävänä oli lähinnä kaukopartioiden kuljettaminen linjojen taakse ja kaukopartioiden huoltolennot. Lisäksi lento-osastot suorittivat ilmatiedustelua ja haavoittuneiden evakuointia. Kontioniemen parantolan sotasairaalaan tuotiin satunnaisesti potilaita lentoteitse vesitaso-Junkerseilla.³ Lentäjät ja huoltohenkilökunta majoittuivat Hirvirannan läheisyydessä oleviin huviloihin ja mökkeihin. Lentojoukoissa oli mukana myös vuosina 1943–44 saksalaista huoltohenkilökuntaa (Seekommando 1) päällikkönään yliluutnantti Queens. Kontiolahtelaisia lottia oli sijoitettuna Hirvirannan tukikohtaan ja heitä työskenteli tällöin myös saksalaisten joukkojen palveluksessa.⁴ Saksalaisten sotilaiden kanssa oli joitakin kontakteja kontiolahtelaisella nuorisollakin. Heitä saatiin leipää, ruokaa ja karamelleja. Vastavuoroisesti saksalaisille sotilaille muistellaan heitetyn ruusuja heidän lähtiessään pois Kontiolahdelta. Saksalaisia sotilaita, pääosin Berliinistä kotoisin olleita alppijääkäreitä oli lyhyen aikaa majoittuneena Kontiorannankin varuskuntaan. Heidän muistellaan kyselleen kananmuna ja muita elintarvikkeita kirkonkylän taloista.⁵ Haastatteluissa muistetaan myös sataman läheisyydessä Pikkaraisen talon alapuolella sijainneen venäläissotilaiden vankileirin. Vangeista ei koettu

olevan haittaa. He tekivät vankityönään mm. pajukoreja.⁶ Lyhyen aikaa oli venäläissotilaiden vankileiri myös Ristisaaren erottelukeskuksessa syksyllä 1941. Vangit osallistuivat aputyövoimana uiton erottelutehtäviin. Kontiolahden keskimmäisellä hautausmaalla on menehtyneiden venäläisten sotilaiden muistomerkki, jossa kerrotaan hautausmaalle haudatun yhdeksän venäläistä sotavankia.

Talvisodan päätyttyä ja rauhan tultua Kontiolahden satamassa toimi maaliskuun lopulta toukokuulle 1940 evakuoimisen jaloista siirretty IV Armeijakunnan Kaatuneiden Evakuoimiskeskus KEK. Jatkosodan loppuvaiheissa 1944 Kontiolahden sataman läheisyyteen sijoitettiin lyhyeksi aikaa kiertävä Kaatuneitten Evakuoimiskeskus KEK 11. Myös paikalliset ihmiset olivat avustamassa kaatuneiden huollon järjestelyihin. Haastattelujen pohjalta tiedetään mm. satamassa pienessä punaisessa mökissä asuneen suutari Eino Kososen äidin Helmi Kososen osallistuneen kaatuneiden pesemiseen ja arkuttamiseen.⁷ Jatkosodan loppuvaiheessa myöskin Kulhossa tiedetään lyhyen aikaa olleen sijoitettuna Kaatuneiden Evakuoimiskeskus, jossa huollettiin Ilomantsin taisteluissa kaatuneita.

Sodan pitkittyminen laski mielialaa kotirintamalla, koska jatkosotaan lähtiessä oli esiintynyt vahvasti näkemystä siitä, että sodasta palataan takaisin heinänteon alkamiseen mennessä. Eräs haastateltava muistelee mielialoja: ”Heinää tässä vielä kotona tehdään. Toiset eivät uskoneet Saksan voittoon ja sen mukana Suomen menestykseen.”⁸

Ilmasuojelukomppania (605 Is.K)

Desanttien pelko ja varautuminen vihollistoimien ulottumiseen Kontiolahteenkin saakka johti ns. iskukomppanian (605. Ilmasuojelukomppania) perustamiseen Kontiolahdelle.⁹ Jatkosodan aikainen ilmavalvonta toimi talvisodan tapaan Joensuusta johdetun Ilmapuolustusaluekeskuksen (IPAK) ja paikallisen ilmasuojelukeskuksen (komppanian) johdolla. Komppanian toimialueena oli koko pitäjä, ja sillä oli jatkosodan alkuvaiheessa ilmavalvonta-asemat Pyytivaaralla, Mönnissä, Varparannalla ja Romppalassa. Komppania oli koottu pääasiassa alle kutsuntaikäisistä ja nostoväkeen kuuluvista miehistä, ikähaarukaltaan 16-vuotiaista aina 60-vuotiaisiin saakka. Komppania koottiin alkuun 19.-25.6.1941 aikana Kontiolahden kirkonkylässä, pääpaikkanaan Pikkupappila. Komppanian päällikkönä toimi vääpeli Oiva Korhonen aina 19.10.1941 saakka, josta lähtien päällikön tehtäviä hoiti Ilmasuojelupäällikkö luutnantti A.O. Kalvola. Komppaniassa harjoiteltiin kesän 1941 aikana

ahkerasti ryhmän ja joukkueen toimintaa, aseiden käsittelyä ja ammuntaa.¹⁰ Komppania kokoonpanoon kuului parhaimmillaan yli sata miestä. Jo loppukesällä 1941 Ilmasuojelukomppanian kokoonpanoa rajattiin enää 30 mieheen ja myöhemmin syksyllä enää 21 mieheen. Komppanian miehet osallistuivat ilmavalvonnan ohella sotilaskarkureiden etsintään, kulkulupien valvontaan ja siltavartiointiin (mm. Kuusojan siltavartio). Komppania suoritti runsaasti myös lähialueiden taloissa heinän- ja viljankorjuuta ja osallistui niin sankarihautajaisiin kuin sankarihautojen kaivuuseenkin. Ilmasuojelukomppanian toimintaa supistettiin jo syksyllä 1941, kun 4.10.1941 Pyytivaaran ilmavalvonta-aseman ja Kontiolahden rautatieaseman vartiot lakkautettiin. Mönnin iv-aseman vartio oli lakkautettu jo 12.8.1941. Romppalan iv-aseman toiminta näyttää jatkuneen jatkosodan loppuun saakka. On todennäköistä, että ilmavalvontaa jatkettiin edelleen myös Pyytivaaralla, nyt kuitenkin lottien toimesta.

Pyytivaaran ilmavalvonta-asema lienee sijainnut Pyytivaaran huipulla olleessa tornissa. Ilmavalvontatehtävissä toimineiden tukikohtana olivat Pessin ja Haposen talot Pyytivaaran kylällä. Majoitusolot olivat lottien myöhempien muistelujen mukaan ahtaat. Ruokahuolto oli järjestetty pääosin kirkonkylästä käsin. Ainakin Räsälän talosta tiedetään Elina-tyttären toimittaneen äitinsä valmistamaa ruokaa ilmavalvonnassa olleille lotille. Ilmavalvonnassa mukana olleen Taimi Heiskasen mukaan viholliskoneet pommittivat mm. Kuusojan siltaa.¹¹

Pielisjokiseutu-lehti julkaisi 31.3.1994 artikkelin Romppalan ilmavalvonta-aseman toiminnasta. Asemalla lotta- ja muonitustehtävissä toimineet Elsa Niiranen, Lempi Vaakanainen ja Anni Saarelainen muistelivat lehden haastattelussa Romppalan ilmavalvonnan toimintaa. Lempi Vaakanainen ja Anni Saarelainen aloittivat työt ilmavalvontatehtävissä 1942, jolloin he liittyivät myös Lotta-järjestöön ja Anni Saarelainen suoritti tuolloin myös Kontiolahden kirkonkylällä ilmavalvontakurssin. Lempi Vaakanainen kertoo käyneensä ilmavalvontakurssin Hämeenlinnassa. Kurssilla tuli oppia tunnistamaan ainakin 60 lentokoneyyppiä. Romppalan ilmavalvonta-asema toimi talvisodan aikana Romppalan koulun katolla, josta se jatkosodan alettua siirrettiin Elsa Niirasen kotitalon navetan katolle. Aseman päällikkönä toimi heraniemeläinen Eino Romppanen. Lotat majoittuivat Niirasen kotitaloon, jossa heidän käytössään oli yksi kamari ja keittiö. Ilmavalvonnassa toimineilla lotilla oli käytössään kiikari ja lauta, johon oli merkitty ilmansuunnat. Talvisin paksu turkki oli myös tärkeä varustus kylmässä ja tuulisessa tornissa. Vihollisen koneista lähetettiin tieto Kontiolahden ilmasuojelukomppaniaan. Ilmoitus koneista tuli lähettää aina, muutoin ilmoittamatta jättämisestä olisi seurannut ”hirveä rampsu”, muistelee Lempi Vaakanainen haastattelussa. Mieleenpainuvien

tapahtuma haastatelluille oli, kun talvella sankassa lumipyryssä tornin ohi lensi matalalla kovalla jyrinällä viholliskone. Kone lienee kuulunut kotimatalla eksyneisiin viholliskoneisiin, joista kaksi putosi Rahkeelle ja Kaltimojärvelle.¹²

Kansanhuolto ja elintarviketilanne Kontiolahdella jatkosodan aikana

Talvisodan alla kuntiin perustetut kansanhuoltolautakunnat jatkoivat toimintaansa välirauhan ja jatkosodan aikana. Kontiolahden kansanhuoltolautakunta perusti Kontiolahden Kansanhuoltotoimiston, joka vastasi lautakunnan päätösten mukaisesta kansanhuollon arkisesta toiminnasta. Toimisto sijaitsi kunnantalolla ja oli avoinna arkipäivisin. Kansanhuoltolautakunta käsitteli paitsi Kuopion läänin kansanhuoltopiirin ja Kansanhuoltoministeriön määräyksiä, myös hyvin arkisia asioita. Lautakuntaa työllisti lähes jokaisessa sen kokouksessa kadonneitten ostokorttien selvittely, viljan ja lihan luovutuksia koskevat valitukset ja anomukset erilaisten ostolupien saamiseksi.

Jatkosodan aikana, erityisesti talvikaudella 1942–43 koettiin vakavaa pulaa elintarvikkeista ja kaikesta tarpeellisesta. Pakkastalven aikana vähätkin elintarvikkeet, kuten perunat ja omenat paleltuivat kellareissa. Kirkonkylässä saattoi jopa nähdä ovelta ovelle kulkevia ruokaa pyytäviä ihmisiä. Elintarvikkeiden ja vaatteiden ostoa säännösteltiin ostokorteilla, joita jaettiin kirkonkylällä kansanhuoltolautakunnan toimistossa. Erillisiä ostokortteja oli niin lihan, leivän, voin, maidon kuin tupakan ostoa varten. Elintarvikkeisiin nähden omavaraisille kuntalaisille, lähinnä maatalojen perheille, ei elintarvikkeiden ostokortteja myönnetty. Kansanhuoltolautakunta inventoi huolellisesti maatioilla saadun sadon sekä tiloilla olevan lihakarjan, hevoset ja pieneläimet ja ilmoitti edelleen inventointien tulokset Kansanhuoltopiirille. Lautakunnan tehtävänä oli myös huolehtia kunnan alueella toimivien myllyjen sinetöinnistä ja lupien myöntämisestä viljan jauhatukseen.

Kunnan kansahuoltolautakunta vastasi järjestelyistä, joilla armeijan ja yleisen kulutuksen tarpeisiin luovutettiin viljaa, kananmunia, heinää, olkia, teuraskarjaa, hevosia ja ajoneuvoja. Vuoden 1942 sadosta viljelijät joutuivat luovuttamaan leipäviljastaan kansanhuollolle 23 % ja vuonna 1943 jo lähes 28 %.¹³ Viljaa vastaanotettiin Pohjois-Karjalan Osuusliikkeen ja Osuusliike Oma-Avun

kauppaliikkeissä kirkonkylällä. Maidon vastaanottopisteenä kirkonkylällä toimi kauppias Lauri Massisen kauppaliike. Muuta kansanhuollolle luovutettua tarpeistoa otettiin valtiolle kuitteja vastaan kirkonkylällä Räsälän talossa. Armeijaa varten järjestettiin mm. metallikeräys, johon Räsälänkin talon pianosta irrotettiin metalliset pedaalit sekä annettiin pois metalliset kynttilänpidikkeet.¹⁴

Elintarviketilanteen vaikeutuessa kansanhuoltolautakunta asetti Kansanhuoltoministeriön määräyksestä kevään ja kesän 1942 aikana tiukentuneita vaatimuksia viljelijöille. Tämän myötä kaikkien, joilla oli viljaa viljelyksessä peltoalaa yli 25 aaria tai perunaa yli 5 aaria, tuli osallistua luovutukseen. Samoihin aikoihin kiristettiin viljelijäperheiden lasten omavaraisosuutta viljan kohdalla siten, että lasta kohden tuli kuukausittain luovuttaa 5 kiloa viljaa aiempaa enemmän.¹⁵ Jo keväällä 1942 oli ollut havaittavissa elintarviketilanteen huononeminen. Kansanhuoltolautakunnan kirjeessä Kansanhuoltopiirille todetaankin, että helmikuun 1942 vilja-annoksia jää saamatta Kontiolahdella 15 000 kiloa. Viljan puute on näkynyt mm. metsätyömailla häiriöinä, sillä työmiehet ovat keskeyttäneet työnsä ja lähteneet etsimään jauhoja Joensuuta myöten.¹⁶ Elintarviketilanteen kiristyminen talvella 1942–43 näkyi myös maidon myynnin säännöstelyssä niin, että loppuvuodesta 1942 maitoa luovutettiin lasten ja sairaiden ostokorteilla.¹⁷

Kansanhuollon määräyksiin suhtauduttiin Kontiolahdella pääosin hyväksyvästi. Maanviljelijäväestöä kiusasivat kuitenkin ns. jälkitarkastukset, joissa löydettiin kirjaamattomia eläimiä tai kansanhuollolle ilmoittamatonta viljasatoa.¹⁸ Yksittäisten viljelijöiden viljanluovutusmäärät saattoivat olla varsin merkittäviä ja määriltään hyvinkin yksityiskohtaisen tarkkoja. Kansanhuoltolautakunnan määräyksellä 23.1.1942 määrättiin mm. Eero Takkunen Varparannalta luovuttamaan leipäviljaa 1698 kiloa kun taas Arvi Karttusen luovutettava määrä oli kauraa 17,1 kiloa. Sodassa olevat perheettömät viljelijätkään eivät säästyneet luovutuksilta, kuten osoittaa se, että rintamalla ollut ja 15.6.1942 kaatunut Mannerheim-ristin ritari, 21-vuotias maanviljelijä Valde Sorsa oli määrätty 31.1.1942 mennessä luovuttamaan kansanhuollolle leipäviljaa 518 kiloa ja kauraa 663 kiloa.

Kansanhuollon jakamien ostokorttien katoamisia tapahtui jonkin verran, mutta kadonneitten tilalle ei uusia kortteja myönnetty ilman kansanhuoltolautakunnan päätöstä korttien kauppaamisen pelossa. Kadonneista korteista saatettiin järjestää jopa poliisikuulustelu, kuten osoittaa kansanhuoltolautakunnan päätös 30.12.1942, jolla poliisikuulustelun perusteella evättiin kadonneen tupakkakortin korvaaminen asianosaiselle.¹⁹ Ostolupia anottiin usein myös polkupyörän renkaiden

ostoon. Aina lautakunta ei heltynyt virkamiestenkään polkupyörätarpeelle, kuten osoittaa päätös, jolla renkaiden ostolupaa ei myönnetty poliisikonstaapeli Eero Alholmillekaan.²⁰

Jatkosodan aikana myös lapset joutuivat hoitamaan kodin asioita, kuten noutamaan kirkonkylästä ostokortteja. Eräs haastateltava muistelee: ”Kävelemällä minä tulin (Jakokoskelta), metsäpolkuja pitkin.. tiskikin oli siellä kansanhuollossa kaukana.”²¹

Talvi- ja jatkosodan aikaiset menetykset ja huomionsoitukset

Talvisodan aikana kontiolahtelaisista (asuinkuntana Kontiolahti) sotilaista menehtyi taisteluissa tai haavoittumisen seurauksena 19 henkeä. Talvisodassa kaatuneita, joiden syntymäkunta oli Kontiolahti, oli yhteensä 36 miestä. Kontiolahdelle haudattiin talvisodan aikana menehtyneistä 22 sotilasta, joiden kotipaikka, syntymäkunta tai evakuoinnin myötä uusi asuinpaikka oli Kontiolahti.²²

Jatkosodan osalta kontiolahtelaisten kaatuneiden määrä oli talvisotaa huomattavasti suurempi. Jatkosodan aikana kontiolahtelaisia miehiä tai lottia (asuinkunta Kontiolahti) kaatui 155. Kuitenkin sellaisia sotilaita tai lottia, joiden syntymäkunnaksi oli merkitty Kontiolahti, kaatui talvi- ja jatkosodan aikana yhteensä 221 henkilöä²³. Kontiolahdelle haudattiin tai siunattiin jatkosodassa menehtyneistä 169 sotilasta.²⁴ Sotavankeudessa menehtyi kaksi kontiolahtelaista sotilasta. Sotatilanteissa kadonneiksi ja virallisesti kuolleiksi julistettuja kontiolahtelaisia oli 8 sotilasta. Haavoittuneiden ja sotainvalideiksi jääneiden määrä oli moninkertainen kaatuneisiin nähden.

E erityisen suuria tappioita koettiin hyökkäysvaiheen aikana Syvärin rintamalla, jossa kontiolahtelaisia miehiä taisteli mm. JR 51:n joukoissa. Kontiolahden kirkonkylän kansakoulun opettaja vääpeli Yrjö Räsänen oli ensimmäisiä hyökkäysvaiheen aikana menehtyneitä. Hän kohtasi matkansa pään Ruskealassa 30.7.1941. Räsänen kuului useimpien kontiolahtelaisten tapaan jatkosodan alkuvaiheissa JR51:een, joka koki huomattavia tappioita hyökkäysvaiheessa edetessään Laatokan Karjalassa Sortavalaan ja aina Muurmannin radalle sekä Syvärille saakka.

Kontiolahtelaisista sotilaista kolmelle myönnettiin jatkosodan aikana Vapaudenristin 2. luokan risti eli ns. Mannerheim-risti. He olivat Valde Sorsa, Veikko Saarelainen ja Lauri Kokko. Valde Sorsa kaatui Ohdan lohkolla tarkka-ampujan luotiin 15.6.1942. Hänen leposijansa on Kontiolahden kirkon

viereisellä sankarihautausmaalla. Itsenäisyyspäivänä 6.12.2010 sankarihautausmaan vierellä veteraanipuistossa paljastettiin näiden kontiolahtelaisten Mannerheim-ristin ritareiden muistomerkki. Veteraanipuistossa on lisäksi kontiolahtelaiskomppania väepelin Onni Räsänen muistokivi sekä Mannerheim-ristin ritareista ja veteraanipuistosta kertovat taulut.

Kontiolahtelaisten Mannerheim-ristin ritarien muistopaaden paljastustilaisuus veteraanipuistossa 6.12.2010. Kunniavartiossa kadetit Aku Saarelainen ja Markus Tuohimäki, jotka olivat myös kouluajan Kontiolahden kirkonkylän ala-asteen ja lukion oppilaita.

Asekätkentä ja sodan jälkeiset tapahtumat

Jatkosodan palaavien sotilaiden kotiutuksen ja aseistuksen luovutuksen yhteydessä toteutettiin Päämajan operatiivisen osaston ja erityisesti sen päällikön evl. Usko Haahden johdolla asekätkentä. Aseita kätkettiin Neuvostoliiton hyökkäyksen varalta mahdollista sissisotaan varustautumista varten. Aseita kätkettiin pääosin niissä pitäjissä, joissa toimi paikallinen suojeluskunta.

Alueellisesti asekätkentäorganisaation johdon muodostivat suojeluskuntapiirien (vastasi Sotilaspiiriä) 2. yleisesikuntaupseerit. Pohjois-Karjalan suojeluskuntapiirissä käskyn asekätkentään ryhtymisestä otti vastaan majuri Yrjö Keinonen, myöhempi puolustusvoimain komentaja. Kontiolahtella asekätkentä toteutettiin Kontiolahten suojeluskunnan toimesta. Aseiden kätkentään lienee osallistunut useita suojeluskuntaan kuuluneita kontiolahtelaisia. Myöskin yksittäisiä aseita tiedetään kätketyn sodasta palanneiden toimesta ohi ns. virallisen asekätkennän. Eräs haastateltava kertoo nyt voivansa jo puhua asekätkentään liittyvästä asiasta: ”Isä toi aseita ja kätki niitä vinttiin sota-aikana. Vintillä oli käsiaseita, tontille oli haudattu kivääreitä. Aseiden kohtaloa en tiedä ollenkaan.”²⁵

Asekätkennän paljastuttua talvella 1945, kätkennästä vastaavat tuomittiin ns. Asekätkentäoikeudenkäynnissä. Kontiolahtelaisista isänmaanmiehistä tuomion saivat kauppias Lauri Massinen sekä maanviljelijät Lauri Kurki, Jorma Puhakka ja Onni Räsänen.²⁶

Sodan jälkeinen siirtoväen asutus sekä sotaorvoista ja –invalidista huolehtiminen olivat tärkeä osa kansakunnan jälleenrakennusta. Tärkeinä toimijoina olivat paikallisestikin Kontiolahten Aseveljet ry ja Vapaa Huolto, jotka auttoivat osaltaan sotainvalideja ja sotaorpoja heidän vaikeassa paluussaan normaaliin elämään.²⁷ Siirtoväen asuttamisessa oli omat hankaluutensa. Asutustilojen lohkominen toi paikallisille maanomistajille menetyksiä. Siirtoväki joutui raivaamaan asustustilat usein tiettömään korpeen ja rakentamaan asumukset tilanteessa, jossa rakennustarvikkeista oli huutava pula. Lasten koulupaikoista, puhelimen tai sähköän saamisesta käytiin pitkällistä kädenvääntöä. Paikalliset ihmiset saattoivat kutsua siirtoväkeä ”junassa tulleiksi”. Osa paikallisista ”ei välittänyt siirtolaisista, meitä oli niin paljon”, muistelee eräs haastateltava.²⁸

Lotta Svärd- ja Suojeluskuntajärjestöjen toiminnot jouduttiin lakkauttamaan Valvontakomission määräyksestä. Näiden järjestöjen jäljelle jääneet varat lahjoitettiin yleishyödyllisiin tarkoituksiin. Kontiolahten suojeluskunnan omaisuus luovutettiin kunnalle ja hautausmaarahastolle. Sotaveteraanien ja –invalidien asema säilyi sodan jälkeen vaikeana erityisesti heidän vanhetessaan. Veteraanit ja sotainvalidit järjestäytyivät erityisesti 1960- ja -70 luvuilla parantaakseen heikoimmassa asemassa olevien aseveljien asemaa. Kontiolahten Sotaveteraanit ry. perustettiin 1968. Veteraanien merkitystä ei YYA-Suomessa haluttu virallisella taholla tunnustaa. Kollaan Vasamankin muistomerkin paljastuksen yhteydessä valtiovalta yritti estää Kollaan miesten kokoontumisen

muistomerkillle ja kenttäaterian nauttimisen varuskunnan ruokalassa. Puolustusvoimat kuitenkin salli tilaisuuden järjestelyt veteraaneille.²⁹

SOTA-AIKA KONTIOLAHDELLA 1939-44 (Maire Räsänen s. 4.4.1922 muistelmia)³⁰

Maire Räsänen isä, **Janne Adalbert Räsänen** (1874–1929) oli käynyt sotaväen Venäjän vallan aikaan ja osasi siksi venäjää. Hän oli aktiivinen isänmaan ystävä ja oli perustamassa Kontiolahden suojeluskuntaa. Venäjän vallan aikana kylällä asui venäläisiä sotilaita, jotka olivat kaivamassa kylän vallihautoja. Janne Räsänen kävi neuvotteluja venäläisjoukkojen johtajan everstin kanssa Räsälän pelloista ja ne säästyivätkin vallihaudoilta. Janne Räsänen oli keskeisesti mukana itsenäisyyspyrkimyksissä ja järjesti Suojeluskuntaan kuuluneille Kontiolahden miehille ampumaharjoituksia omalla maallaan. Hän kuu-

lui niin Kontiolahden suojeluskunnan kuin Kontiolahden Säästöpankin perustajajäseniin. Myöhemmin Janne Räsänen lapset Onni ja Maire Räsänen kävivät tutustumassa valtioneuvostossa tuon ajan asiakirjoihin. Niissä oli viitteitä siitä, että Janne olisi perheineen oltu valmiit siirtämään Siperiaan itsenäisyyspyrkimysten takia. Janne Adalbert Räsänen kuoli vuonna 1929, vain 52-vuotiaana.

Mairen veli, Onni Adalbert Räsänen (s. 21.4.1915) jäi viljelemään Räsälän tilaa. Onni oli mukana Kontiolahdensuojeluskunnan toiminnassa ja sodan päättyessä asekatkennässä, josta hän Katajanokan kuulustelujen ja vankeuden jälkeen sai tuomion. Onni oli jatkosodassa kontiolahtelaiskomppania vääpeli JR51:ssä ja III/JR 9:ssä. Onni oli osallistunut jo talvisotaan III/KTR 12:ssa. Hän haavoittui jatkosodan ensimmäisenä talvena 27.12.1941 ja oli sen vuoksi sotasairaalassa aina 6.3.1942 saakka.

Onni Räsänen oli monella tavalla kirkonkylän keskushahmo. Hän oli isänsä tapaan Kontiolahden Säästöpankin johtomiehiä ja toimi vuosikymmenet Kontiolahden seurakunnan kirkkovaltuutettuna ja kirkkoneuvoston jäsenenä. Hän osallistui aktiivisesti myös Kontiolahden seurakunnan ja unkarilaisen Pilisin seurakunnan väliseen ystävyysseurakuntatyöhön vierailen useamman kerran Unkarissa.

Onni Räsäsen toimesta kirkon viereinen sankarihautausmaahan rajoittuva metsikkö rauhoitettiin veteraanien muistolle. Myöhemmin tämä puisto nimettiin veteraanipuistoksi ja siinä sijaitsee Onnin Räsäsen muistokivi sekä kolmen kontiolahtelaisen Mannerheim-ristin ritarin muistopaadet. Muistopaadet pystytettiin juhlallisin menoin 6.12.2010. Kun Onni sai ennen kuolemaansa aivoverenvuodon vuonna 1999 hän näki painajaisia sodasta ja huusi vuoteellaan niin että hänet täytyi si-toa sänkyyn. Sota-ajan muistot tulivat tuolloin takaisin kaikessa kauheudessaan.

Kirjailija Jouko Puhakka muistelee lapsuutensa ja nuoruutensa Kontiolahtea ja Räsälän taloa Höytiäisen viittateiltä (1981) -kirjassa:³¹

”Pikkupoikana tuntui itsestäänselvyydeltä, että kylän elämä ikään kuin nojasi Räsälään: olipa kyse yksityisistä ihmisistä tai kylän yhteisistä riennoista. Talon maita, metsiä, teitä, rantoja käytettiin jo silloin kulkemiseen, oleskeluun ja leiriytymiseen yleisesti ilman pienintäkään ajatusta korvauksista. Räsälän metsissä harjoitteli, laati laavujaan ja kilpahiihtolatujaan suojeluskunta, talon maalle rakennettiin urheilukenttä. Räsälän tanterilla kirkonmäellä levittäytyi maatalousnäyttely.

Janne Räsäsellä oli paljon perillisiä, joista vanhempi veli Hannes kouliintui sähköalalle, jatkoi talon maalla Pitkänlammen eteläpään purossa sijaitsevan myllyn toimintaa ja perusti siihen sähkölaitoksen. Hannes Räsäsen sähkö valaisi lapsuuteni syys- ja talvipimeitä, läksyjen ja romaanien lukuja, jouluja. Tyttäristä Elinalle lankesi emännöyys, toiset urkenivat maailmalle.

Räsälän talo peruskalliota kumisevine pihatantereineen, maisemaan sopeutuvine rakennuksineen, Höytiäiseen viettävine peltoineen ja niiltä aikojen kuluessa vanhaan rantatörmään suistettuine kiviröykkiöineen edusti ja edustaa yhä aikaa uhmaten taantuvaa pohjoiskarjalaista maaseutukulttuuria.”

Onni Räsänen kuoleman (1999) jälkeen Räsälän tila jaettiin. Entiseen aikaan Räsälän talon rantaviivaa tilaa oli Saposeen saakka. Onnin kuoltua Elina, Maire ja Pekka lunastivat talon pellot ja pihapiirin. Räsälän talosta oli jaettu osa sodan jälkeen jo kertaalleen siirtolaisille.

Onni Räsänen johtamassa Kontiolahden Sotaveteraanien seppelipartiota veteraaniyhdistyksen 20-vuotisjuhlassa v. 1988.

Sotaveteraanien 20-vuotisjuhlasta.

Talvisota-aika

Maire muistelee, kuinka Yhteiskoulun rehtori Paavo Ansas tuli luokkaan ilmoittamaan, että koulu suljetaan sodan takia. Maire lähti Kontiolahdelle junalla yhdessä Urho Palviaisen (Sofia Palviaisen poika, kaatui kesällä -44), Jouko Puhakan ja hänen Tapio-veljensä, Mauno Saarelan (pappilan poika, kaatui jatkosodassa kesällä 1944) ja Viola Zilliackuksen (apteekkarin tytär) kanssa. Räsälän hevonen tuli Kontiolahden asemalle vastaan. Nuoret kävelivät kuitenkin kotiin, mutta reput ja muut tavarat tulivat reessä. Matkalla pohdittiin alkanutta sotaa. Pojat olivat tavallaan innoissaan sodasta ja olisivat halunneet mukaan sotatoimiin. Urho Palviainen oli saanut palkintoja hyvänä ampujana. Suojeluskunnan ampumarata toimi tuolloin nykyisen venerannan ja Vierevänniemen välisessä ampumapenkassa

Kontiolahden kylälle annettiin jo evakuoimismääräys, jonka mukaan olisi lähdetty Orimattilaan. Kontiolahtikin oli tuolloin jo määritetty sotatoimialueeksi. Kylälleojalle tuli talvisodan aikana muutamia pommeja. Räsälän tavaratkin oli jo kaikki nimikoitu sotaa varten. Perhe oli joulun ajan -40 Orimattilassa äidin agronomi-siskon luona. Räsäset palasivat vasta ennen rauhan tuloa kotiin. Lupa siihen piti anoa Lääninhallituksesta. Vihollislentokoneiden tultua mentiin pommisuojaan kellarisiin. Kellarissa oli tavaraa suojassa oloa varten. Koti oli pimennetty ja sähköt olivat poikki. Hankittiin siksi Petromax-lyhtyjä.

Talvisodan päätyttyä Kollaan joukkoja tuli Kontiolahdelle ja heitä majoittui myös Räsälään. Joukkoja oli talon lattia täynnä sotilaita, jopa uunin päällä oli sotilaita yötä. Kylälle oli majoittuneet ainakin kapteeni Virmakoski komppaniansa kanssa, samoin tänne majoittuivat Aarne Juutilainen sekä vänrikki Kallio ja Piironen. Räsälässä oli radio, josta uutisia kuuntelemaan sotilaat kokoontuivat tupaan. Tupa oli hämyisenä tupakansavusta. Virmakoski komensi tiukasti sotilaitaan pukeutumaan kunnolla. Äiti sanoi tällöin, että ”nämä ovat minun vieraitani. He saavat olla niin meillä ollaan.” Onni-veli palasi talvisodasta ratsain Onttolasta. Häneltä kysyttiin Räsälän pihassa tunnustanaa. Onni ei sitä tiennyt, vaikka oli talon isäntä! Kontiolahdessa sijaitsi myös Järjestelykeskus, josta miehiä ohjattiin rintamalle.

”Marokon kauhu”, Kollaan taistelujen lehdistön kuuluksi tekemä luutnantti Aarne Juutilainen tuli ratsain Kontiolahteen, kannukset kilisivät, kun hän nousi portaita ylös. Juutilainen ei kuitenkaan asunut Räsälässä vaan pappilassa. Kapteeni Sulo Marttinen johti Kontiorannan varuskunnan

rakentamista. Marttisilla oli kaksi lasta. Kapteeni Sulo Marttinen johti Kontiorannan varuskunnan rakentamista. Marttisilla oli kolme lasta. Lapset (Terttu, Antti ja Liisa) pääsivät Peztaalotsin lastenkylään Sveitsiin, koska Marttinen oli leski ja hän haavoituttuaan Jänisjärvellä Ruskealassa menehtyi 27 KS:ssa 17.7.1941. Marttinen toimi pataljoonan komentajana I/JR 9:ssä.

Topi Törmä oli valistusupseeri ja oli Räsälässä käymässä. Oli viihdytysjoukkojen johtaja (välirauhan aikaan). Räsälässä oli viihdytysilta ja Mairekin tuotiin poliovuoteesta kuuntelemaan viihdytysjoukon soittoa. Basistina oli Mauno Maunola, Suomen paras basisti. Räsälässä pidettiin useita viihdytysiltoja. Muusikot soittivat myös Kontioniemen sotasairaalassa. Maire kuunteli soittoa ja sillä oli merkitys hänen toipumiselleen. Muusikot olivat mukana myös joulukirkossa Räsälän mukana ja esiintyivät siten kaikille kyläläisille. Elina sisko oli mukana myös tansseissa. Maire muistelee, kuinka muusikot kävivät esiintymässä myös Suutelan talossa Lehmossa.

Koulutyö jatkui

Koulut avattiin jälleen syksyllä 1940. Saloheimot asuivat nyt Linnunlahdella, jonne Mairekin meni kortteeriin. Maire sai syksyllä kovan kuumeen ja joutui vuodepotilaaksi. Elina sisko tuli tämän kuultuaan Joensuuun ja kutsui lääkärin. Sairaus todettiin polioksi. Mairensisarenpoika Otso oli ollut kesällä Räsälässä ja Maire oli saanut poliotartunnan häneltä. Maire haettiin Räsälään, jossa hänet määrättiin kahden viikon karanteeniin. Polioon liittyi kova kuume. Maire muistelee kuinka mm. vänrikki Kallio kävi häntä usein katsomassa ja koetti piristää potilaan mieltä. Samoin mm. Aarno Ruusuvoori, luokkatoveri kävi katsomassa ja toi ison suklaarasian. Maire hoidettiin kotona Räsälässä ja mm. Penttosen mummo kylältä kävi häntä hieromassa usein. Elina toipui kuitenkin poliosta eikä hänelle jäänyt merkittävää häiriötä liikuntakykyyn kuten usein polioon sairastuneille tapahtui.

Jatkosota

Jatkosodan aikana Kontioniemen parantola muutettiin sotasairaalaksi (22. SotaS). Maire oli siellä lääkintälottana 15.7.1941 alkaen. Isosisko Elina oli käynyt emäntäkoulun ja hän toimi lottana

muonitustehtävissä. Hän oli muonittanut jo talvisotaan lähteviä mm. Joensuun Tyttökoululla. Elinan tehtävänä oli jatkosodan aikana muonittaa mm. ilmavalvontatehtävissä olevia lottia ja iv-väkeä (Pyytivaaralla oli tärkeä iv-asema). Elina oli muonitustehtävissä myös Sataman KEK:issä. Elina ehti sota-aikana käydä yhden vuoden oppikoulua Viipurissa ja sen jälkeen loppuun Joensuussa. Kirurgi Tollet hoiti sota-aikana Elinan korvasairautta. Elinan ikä- ja luokkatoveri, kirkkoherra Emil Hakamiehen tytär, Päivy Hakamies toimi lottana Aunuksen kenttäsaaralassa.

Maire siirtyi lääkintälöytö tehtävistä Itä-Karjalan sotilasesikuntaan Joensuuhun, jossa hänen esimiehensä oli jääkärikapteeni Ahlroth. Siellä toimi löytö tehtävissä myös Kontiolahden apteekkarin tytär Viola Zilliackus. Maire kulki esikuntaan (Pielisjoenlinna Ilosaareissa) polkupyörällä Linnunlahdelta, jossa hän asui Saloheimoilla. Sittemmin esikunta siirrettiin Aunuksen. Esikunnan siirron jälkeen Maire oli lottana Kontiolahdella sotilaskanttiinissa, joka sijaitsi nykyisen Osuuspankin talon kohdalla, lähellä Suojeluskuntataloa.

Maire toimi lottayhdistyksen sihteerinä ja piti pöytäkirjoja kokouksista. Pöytäkirjat ja muun aineiston Maire säilytti Räsälän vintillä ikkunan ja seinän välissä. Mairen äiti Anna Räsänen oli ollut yhdessä opettaja Sofia Palviaisen kanssa perustamassa Kontiolahden lottayhdistystä.

Maire oli opiskellut oppikoulussa saksaa ja kun kesällä 1942 saksalaiset tulivat Kontiolahdelle, oli Maire Veijo Saloheimon kanssa paljon tekemisissä saksalaisten kanssa, koska he osasivat kieltä. Maire ja Veijo tapasivat ensimmäistä kertaa saksalaisia Pappilan rannassa, jossa ne olivat talaalla pesemässä pyykkiä, koska asuivat teltoissa. Kun saksalaiset epäilivät, että he voisivat pelätä sotilaita, sanoi Maire: ”Emme ole pelänneet ryssiä, emme me pelkää teitäkään!”.

Maire tutustui Veijon kanssa näistä saksalaisista sotilaista mm. Erwin Wenigeriin ja Erwin Himmelsteiniin. Nuoret kävivät Räsälässäkin. Himmelstein oli Kolilla saksalaisten lepokodissa, josta hän sitten Mairen äidin luvalla sai käydä tapaamassa Maireä Räsälässä.

ROUVA ENNI SAARELAN MUISTEMIA TALVISODAN AJALTA

Enni Saarela (s. 26.11.1895 Sortavala, os. Sahlman) oli Kontiolahden kirkkoherran, rovasti Allan Kustaa Saarelan puoliso. Allan Kustaa Saarela oli vihitty papiksi 1912, jonka jälkeen hän toimi kapalaisena Impilahdella. Saarela määrättiin Kontiolahden pitäjänapulaiseksi vuonna 1921. Tätä tehtävää hän hoiti vuoteen 1928 saakka, jolloin hänet valittiin Kontiolahden kirkkoherraksi. Kontiolahden kirkkoherrana Saarela toimi vuoteen 1941 saakka. Allan Saarela avioitui 1916 Sortavalan kirkkoherran rovasti Johannes Sahlmanin tyttären Ennin kanssa. Allan Saarela toimi myös Joensuun rajavartioston pappina Onttolassa 1926–40 ja Kontioniemen keuhkotautiparantolan pappina 1930–40. Saarelat asuivat alkuaan Pikkupappilassa nykyisen Saposentien varrella, kunnes muuttivat Isoon Pappilaan Allanin tultua valituksi Kontiolahden kirkkoherraksi 1928.

Kirkkoherra Seppo Kaarna (keskellä) haastattelee Enni ja Allan Saarelaa v. 1979

Rouva Enni Saarela muistelee:

”Muutamia päiviä rauhanteon jälkeen tulivat evakot. 15/3–22/3 1940. Päivällä Mauno soitti minulle kansakoululta, jossa hän oli paikallisen suojeluskunnan lähettipoikana. ”Äiti, pane puita uuneihin, on tulossa paljon vieraita.”

Harlulaisia, siis entisiä Sortavalan seurakunnan asukkaita ja heidän itäpuolellaan asuneita olivat nämä vieraat. Juna oli myöhässä, ja oli melkein puoliyö heidän päästessään perille. Enimmäkseen naisia, vanhoja ja nuoria, pieniä lapsiakin. Miehet saapuivat hevosilla ajaen parin kolmen päivän aikana. Paljon heitä oli, ja yhä tuntui lisää tulevan. Vanhemmat naiset pitivät yllä järjestystä ja hoitelivat lapsia. Aikansa kuluksi he järjestivät keittiön kaapit ja auttoivat missä voivat.

Eräs vanha mummo iloitsi siitä, että pääsi pappilaan. Hän oli koko talven kaivannut ehtoollista ja nyt hän sai toiveensa täytetyksi. Ei muistettu edes kysyä oliko hän luterilainen vai ortodoksi. Tyytyväisenä hän lepäsi uunin eteen nostetulla tilallaan. Vanhemmille vieraille koetimme järjestää sänkyjä, nuoremmat nukkuivat lattialla.

Evakot kertoivat, että ilmapommitusten tähden ei päivällä saanut liikkua ulkona, ei edes omassa pihassa. Tulenkin sai tehdä uuniin vasta pimeän aikana. Lapset olivat oppineet menemään heti suojaan seinävierille ja sänkyjen alle kuullessaan lentokoneen äänen.

Nämä siirtolaiset, joita oli myös tuvan (=pirtin) puolella, viipyivät meillä vain viikon. Suurin osa heistä oli pitkänäperjantaina kirkossa, ja kun he palasivat sieltä, olivat he jo saaneet tiedon, että oli heti lähdettävä vaeltamaan eteenpäin (oikeastaan taaksepäin). Heistä oli ikävä lähteä taas kohti tuntematonta päämäärää. Tämä paikkakunta oli ollut ensimmäinen) etappi heidän alkaneella vaelluksellaan.

Heti juotui mieleen, että tarvitaan tilaa sotilaille. Niin olikin asia. Ensiksi majoitettiin meille: Eskunkunta I/JR 36:n 4 upseeria, 3 aliupseeria, 1 mies, 10 hevosta. Heidän jälkeensä tulivat Kollaan miehet. Meidän huoneissamme heitä asui 42 miestä ja 9 aliupseeria. Salin seinään he löivät naulan kukin kohdalleen ja ripustivat siihen aseensa, reppunsa ja vaatteensa. Ensimmäiset tulijat käyttivät kattokruunua naulakkonaan, mutta luopuivat siitä saadessaan nauloja.

Armeijan muonaan oli varmaan jo kyllästytty. Taloista miehet saivat lainaksi paistinpannuja ja sieltä myös hankkivat lihaa, jota paistoivat salin uunissa. Sotilaita nukkui sisäeteisen lattiallakin. Ei heistä mitään haittaa ollut, kunhan ensin oli tottunut sakeaan tupakansavuun, joka tunkeutui ovenraoista kaikkialle. Pari päivää meni kuin pökerryksissä, mutta myöhemmin ei savu enää haitannut.

Kollaan miehet asuivat pappilassa 7.–14.4. välisen ajan. Kun nämä Kollaan miehet oli siirretty muualle, sijoitettiin meille heidän jälkeensä reserviläisiä, 30 miestä ja 4 aliupseeria. Joukossa oli oppineitakin miehiä, mm. eräs, joka sotien jälkeen sai oman alansa professuurin Helsingin Yliopistossa. Satuimme väliin samaan aikaan kaivolle, jossa hän oli pakkiaan pesemässä. Hän yleni nopeasti korpraaliksi ja natsoja alkoi tulla parikin viikossa, joten lopulla alettiin jo pelätä, että valkoinen kanttinauha loppuu kesken.

Reserviläisten jälkeen saimme 13.5. – 3.6.1940 väliseksi ajaksi asukkaiksi nostomiehiä luovutetulta alueelta. He olivat heikkoa joukkoa. Oli sellaisiakin miehiä, jotka ontuivat ja olivat muutenkin huonokuntoisia. Myös ruokapuoli oli heikkoa. Edelliset porukat olivat kyllästyneet armeijan muonaan. Heiltä oli jäänyt pino näkkileipää ja jotain muutakin ruokatavaraa ulkoeteiseen, jossa niitä oli säilytetty; nyt nämäkin tähteet löysivät syöjänsä.

Kun pihalta alkoi kuulua ruokailurattaiden kolina, tuli miehille kiire soppajonoon. Sinne olivat kaikki edelliset asukkaat menneet laiskasti tai olleet kokonaan menemättä. Nostoväen aikana sattui olemaan kuoreen kutu; kalastajat toivat ämpärillä kuoreita myös nostomiehille; maitoa ja perunoita oli saatavissa, ja näin he kerrankin saivat tuoretta kalakeittoa.

Alkupalvesta 1941 (19.-26.1.1941) Pappilassa pidettiin kertausharjoituskurssi reservinupseereille. Majoitus heille oli pappilan salissa. Lotat kävivät oikein tiloja laittamassa. Harjoitukset pidettiin Kontiorannassa. Näihin harjoituksiin tuli Antero-poikammekin, res. luutn., komennettuna Helsingistä. Hän asui kotona meidän luonamme ja kävi hiihtäen jään yli harjoituspaikalla. Vilkasta meinoa kuului yönseutuna salista. (Salainen tieto. ”Kauhu” järjesti jonain iltana mellakan Kontiorannassa.) Tämän kurssin jälkeen ei enää ollut majoituksia paitsi ne kaksi vänrikkiä, jotka asuivat vierashuoneessa ja heidän 2 lähettiään. Ainakin toinen vänrikeistä kaatui jatkosodassa.”³²

- ¹ Eino Holopaisen haastattelu 12.3.2013 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ² Turunen 2000: 22.
- ³ Prof. Veijo Saloheimon kirjallinen haastattelu 14.3.2013.
- ⁴ Anja Siposen haastattelu 9.9.2012 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ⁵ Prof. Veijo Saloheimon kirjallinen haastattelu 14.3.2013.
- ⁶ Anja Siposen haastattelu 9.9.2012 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ⁷ Anja Siposen haastattelu 9.9.2012 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ⁸ Tauno Leppäsen haastattelu 12.3.2013 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ⁹ 605. Ilmasuojelukomppanian sotapäiväkirja <https://astia.narc.fi/uusiastia/digitarkastelu.html?id=2365344994>
- ¹⁰ Tauno Leppäsen haastattelu 12.3.2013 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ¹¹ Seniorityttöjen (Taimi Heiskanen, Ida Kettunen, Mirja Kiiskinen ja Maire Räsänen) haastattelu 20.1.2012 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ¹² Pielisjokiseutu-lehden haastattelu 31.3.1994.
- ¹³ Ryyppö 1984: 450.
- ¹⁴ Maire Räsäsen haastattelu 20.1.2013 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ¹⁵ Kontiolahden kunnan kansanhuoltolautakunnan kirje viljelyspäälliköille 16.7.1942.
- ¹⁶ Kontiolahden kunnan kansanhuoltolautakunnan kirje Kuopion läänin Kansanhuoltopiiriin toimistoon 3.3.1942.
- ¹⁷ Kontiolahden kansanhuoltolautakunnan pöytäkirja 30.12.1942.
- ¹⁸ Ryyppö 1984: 451.
- ¹⁹ Kontiolahden kansanhuoltolautakunnan pöytäkirja 30.12.1942.
- ²⁰ Kontiolahden kansanhuoltolautakunnan pöytäkirja 6.6.1942.
- ²¹ Mirja Kiiskisen haastattelu 20.1.2013 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ²² Arkistolaitos. (<http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>).
- ²³ <https://www.sotasampo.fi/fi/casualties/>
- ²⁴ Arkistolaitos. (<http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>).
- ²⁵ Anja Siposen haastattelu 9.9.2012 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ²⁶ Lukkari 1984: 302–373.
- ²⁷ Ryyppö 1984: 451.
- ²⁸ Eino Holopaisen haastattelu 12.3.2013 (tekijänä Ritva Ahvenainen).
- ²⁹ Vahtola 2007.
- ³⁰ Maire Räsäsen haastattelu 27.5.2020. Haastattelun tekijä Ilpo Saarelainen
- ³¹ Jouko Puhakka, *Höytiäisen viittateiltä 1981*, 86.
- ³² Ruustinna Enni Saarelan kirjalliset muistelmat.

LÄHDELUETTELO, HAASTATTELUT JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Arkistolaitos. *Suomen sodissa 1939–45 menehtyneet*. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>

Hallikainen, Eemil: Muistiinpanoja vapaussotaan osallistumisestani. Liperi 30.1.1929. SArk, SKY. Val.os. Ha 26.

Kontiolahden kunnan kansanhuoltolautakunnan kirjeet 1939–42. Kontiolahden kunnanarkisto.

Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen lehti, vuosikerrat 1924–39.

Saarela, Ellin. *Ruustinna Saarelan (s. 26.11.1895 Sortavala) painamattomat muistiinpanot sota-ajalta Kontiolahdella*.

Sotapäiväkirjat Kansallisarkiston verkkosivuilta, <http://astia.narc.fi>

Suomen Lottaperinneliitto ry. (<http://www.suomenlottaperinneliitto.fi/lottasvard/alku.php>).

Suomen sotasurmat 1914–22. (<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/results>).

Vahtola, Jouko: *Veteraanit historian tekijöinä*. Alustus Suomen Sotaveteraaniliiton Alueellisen Perinnetyön Seminaarissa Oulussa 25.4.2007.

Haastattelut

Taimi Heiskasen, Iida Kettusen, Mirja Kiiskisen ja Maire Räsäsen haastattelu 20.1.2012.

Haastattelun tekijänä Ritva Ahvenainen.

Eino Holopaisen ja Tauno Leppäsen haastattelu 12.3.2013. Haastattelun tekijä Ritva Ahvenainen.

Mirja Kiiskisen haastattelu 20.1.2013. Haastattelun tekijä Ritva Ahvenainen.

Paavo Palasen haastattelu. Pielisjoen koulu 2004. Internet-sivu:

http://www.peda.net/verkkolehti/joensuu/pielisjoki?m=content&a_id=520

Pirkko Pehkosen haastattelu 22.11.2021. Haastattelun tekijä Ilpo Saarelainen.

Aira Puhakan haastattelu 22.6.2022. Haastattelun tekijä Ilpo Saarelainen.

Maire Räsäsen haastattelu 20.1.2012. Haastattelun tekijä Ritva Ahvenainen.

Maire Räsäsen haastattelu 27.5.2020. Haastattelun tekijä Ilpo Saarelainen.

Enni Saarelan kirjalliset muistelmat. (Kopio Ilpo Saarelaisen hallussa).

Anja Siposen haastattelu 9.9.2012. Haastattelun tekijä Ritva Ahvenainen.

Professori Veijo Saloheimon kirjallinen haastattelu 14.3.2013.

Kirjallisuus ja artikkelit

Ahvenainen Ritva ja Kaarna Seppo

1981 *Höytiäisen viittateiltä* 1981.

Hahtela Martti, Juutilainen Antti ja Salmela Väinö

1987 *Taisteleva JR 9. Jalkaväkirykmentti 9 1941–1944*. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö. Joensuu 1987.

Kortelainen Jorma

1985 *Mörön taival. Jalkaväkirykmentti 51 Suomen sodassa 1941-1942.* Pohjois-Karjalan kirjapaino. Joensuu 1985.

Lukkari Matti

1984 *Asekätkentä.* Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1984.

Nevalainen Petri

2013 *Kollaarjoen taistelut.* Kustannusosakeyhtiö Paasilinna. Juva 2013.

Partanen Jukka

2012 *Isänmaa ja raja. Suojeluskunnat Pohjois-Karjalassa 1917–44.* Pohjois-Karjalan Sotilaspoikien Perinnekilta ry. 2012.

Pielisjokiseutu-lehti 31.3.1994, s.6.

Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 1924–1939.

Pukkila-Toivonen, Hanna

2021 *Järjestötyössä.* Artikkeliteoksessa Suomen Naisten Sota s. 552 – 579. Amanita Oy 2021.

Ryyppö Liisa

1984. *Kontiolahden historia 1870–1970.* Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy. 1984.

Turunen Matti

2000 *Pohjois-Karjalan Prikaati. Korpisoturien kouluttaja 1990-2000.* Karisto Oy. Hämeenlinna 2000.